

Libris .RO

Cristian Alexandru Boghian este doctor în istorie, fiind licențiat atât în istorie (șef de promoție) cât și în economie. De asemenea, a absolvit și un masterat în relații internaționale, în cadrul căruia a beneficiat de o bursă de studii la Universitatea „Karl Franzens” din Graz, Austria. A participat la o serie de conferințe științifice naționale și internaționale și a publicat numeroase articole (unele cotate ISI) în reviste de specialitate. Prezentul volum reprezintă teza de doctorat susținută la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava în septembrie 2016.

Cristian Alexandru BOGHIAN

POLITICĂ ȘI ECONOMIE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ (1928-1938)

 EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

Referenți:

prof. univ. dr. Gheorghe Onișoru

Prof. univ. dr. Florin Muller

CS I Lucian Năstasă Kovács

Prof. univ. dr. Ștefan Purici

Coperta: Dan Iulian Mărgărit

Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOGHIAN, CRISTIAN ALEXANDRU

Politică și economie în România interbelică : (1928-1938)

/Cristian Alexandru Boghian. - Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2017

ISBN 978-606-537-381-5

94

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

ISBN 978-606-537-381-5

©Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017

editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR.....	9
Cuvânt introductiv.....	11
INTRODUCERE.....	13
CAPITOLUL 1 MAREA CRIZĂ ÎN ROMÂNIA (1929-1933).....	20
1.1. Cauzele marii crize economice din 1929-1933.....	20
1.1.1. Cauze externe – situația europeană și sud-est europeană.....	20
1.1.1.1. Evoluții economice până la marea criză.....	20
1.1.1.2. Izbucnirea și derularea marii crize economice.....	26
1.1.2. Cauze interne.....	32
1.1.2.1. Situația antebelică.....	32
1.1.2.2. Urmările Primului Război Mondial.....	36
1.1.2.3. Agricultură.....	37
1.1.2.3.1. Reforma agrară și efectele ei.....	37
1.1.2.3.2. Creditul agricol.....	41
1.1.2.3.3. Evoluția structurilor culturilor și productivității agricole.....	42
1.1.2.3.4. Mecanizarea agriculturii.....	45
1.1.2.3.5. Populația agricolă.....	47
1.1.2.4. Industria, petrolul și capitalul extern.....	49
1.1.2.5. Exporturi și importuri.....	51
1.1.2.6. Sectorul bancar și stabilizarea monetară.....	55
1.1.2.7. Bugetul statului și reparațiile de război.....	56
1.1.2.8. Politici economice eronate?.....	58
1.1.2.9. Ciclicitatea activității economice.....	61
2.1. Forme de manifestare a crizei economice din 1929-1933.....	62
2.1.1. Criza în agricultură.....	62
2.1.1.1. Scăderea prețurilor și a nivelului de trai.....	62
2.1.1.2. Modificarea suprafețelor și culturilor.....	64
2.1.1.3. Criza datoriilor populației agricole.....	66

2.1.2. Criza în industrie.....	69
2.1.3. Criza comerțului exterior.....	73
2.1.4. Criza bancară și situația monetară.....	78
2.1.5 Venitul național și bugetul.....	81
Concluzii.....	87

CAPITOLUL 2 O PRIVIRE ASUPRA REGIMURILOR POLITICE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST DIN PERIOADA INTERBELICĂ.....

2.1 România.....	89
2.2. Polonia.....	97
2.3. Cehoslovacia.....	103
2.4. Ungaria.....	109
2.5. Iugoslavia.....	115
2.6. Albania.....	122
2.7. Bulgaria.....	127
2.8. Grecia.....	133
Tendințe regionale generale și concluzii.....	136

CAPITOLUL 3 ULTIMELE ZILE ALE DEMOCRAȚIEI ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ (1937-1938).....

3.1. Semnele apocalipsei și ultimele zile ale democrației.....	142
3.1.1 Planurile dictatoriale ale lui Carol al II-lea: Mit și realitate.....	142
3.1.1.1 Renunțările la tron.....	142
3.1.1.2. Carliștii, Iuliu Maniu și „Restaurația”.....	149
3.1.1.3. Camarila și mitologia planurilor de acaparare a puterii.....	154
3.1.2. Contextul politic interbelic și alegerile parlamentare din 1937.....	160
3.1.3. Activitatea naționalistă a guvernului Octavian Goga.....	165
3.1.4. Reacții interne în privința guvernului naționalist.....	173

3.1.4.1 Perspectiva evreiască.....	173
3.1.4.2. Punctul de vedere românesc.....	176
3.2. Impactul internațional al guvernării Octavian Goga.....	178
3.2.1. Germania și Italia.....	178
3.2.2. U.R.S.S.....	184
3.2.3. Marea Britanie.....	190
3.2.4. Franța.....	195
3.2.5. Micescu la lucrările Consiliului Societății Națiunilor de la Geneva.....	199
3.3. Reacții interne și externe după ieșirea lui Goga de la guvernare.....	202
Concluzii.....	204

CAPITOLUL 4 POLITICA ȘI ECONOMIA, ÎNTR-UN ECHILIBRU DINAMIC?.....

4.1. Democrația românească de la extaz la agonie: Lupta electorală.....	205
4.1.1. Sistemul electoral și electoratul.....	205
4.1.2. Alegerile din 1926.....	207
4.1.3. Alegerile din 1927.....	209
4.1.4. Alegerile din 1928.....	211
4.1.5. Alegerile din 1931.....	214
4.1.6. Alegerile din 1932.....	216
4.1.7. Alegerile din 1933.....	218
4.1.8. Alegerile din 1937.....	220
4.1.9. Trenduri electorale 1926-1937.....	221
4.2. De la marea criză la vârful istoric al creșterii economice în România.....	224
4.2.1. Impactul mării crize economice asupra societății românești.....	224
4.2.2. Dezvoltare etatistă prin industrializare și naționalism economic.....	227
4.2.3. Activitatea intervenționistă a Guvernului Gh. Tătărescu.....	232
4.2.4. Dimensiunile dezvoltării industriale.....	235
4.2.5. Agricultură.....	238

4.2.5.1. Prețurile produselor agricole	239
4.2.5.2. Mecanizarea și populația agricolă	241
4.2.5.3. Producția și productivitatea agricolă.....	243
4.2.6. Exporturi, importuri și evoluția capitalurilor autohtone și străine	246
4.2.7. Venitul Național	250
4.3. Teoria echilibrului dinamic universal.....	252
4.3.1. Critica liberalismului democrat și intervenționismului autoritarist	252
4.3.2. Teoria echilibrului dinamic universal	260
4.3.3. Declanșarea evoluției divergente a politicii și economiei	267
Concluzii.....	270
CONCLUZII	272
BIBLIOGRAFIE	275

LISTA ABREVIERILOR

- L.A.N.C. = Liga Apărării Național-Creștine
 N.S.D.A.P. = Nationalsozialistische Deutsche Arbeitpartei
 (în traducere: Partidul Național-Socialist Muncitoresc German)
 P.N.C. = Partidul Național Creștin
 P.N.L. = Partidul Național Liberal
 P.N.Ț. = Partidul Național Țărănist
 P.P. = Partidul Poporului
 S.A.N.I.C. = Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
 din București
 S.J.A.N. Suceava = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
 Suceava
 S.U.A. = Statele Unite ale Americii
 U.R.S.S. = Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

CAPITOLUL 1 MAREA CRIZĂ ÎN ROMÂNIA (1929-1933)

1.1. Cauzele mării crize economice din 1929-1933

1.1.1. Cauze externe – situația europeană și sud-est europeană

1.1.1.1. Evoluții economice până la marea criză

În Europa, înainte de 1914, crizele economice veneau și plecau, existând totuși per total un trend ascendent al economiilor europene¹⁹. În ceea ce privește țările din Sud-Estul Europei, lucrurile au evoluat în aceeași manieră, chiar dacă la un nivel mai scăzut comparat cu Vestul Europei.

Înainte de Primul Război Mondial, în timp ce în Bulgaria și Serbia cea mai des întâlnită era mica proprietate, în România și Grecia marile proprietăți dominau peisajul. Astfel, spre deosebire de vecinii săi captivi în ferme mici de subzistență, România a putut să exporte mult mai mult din producția sa agricolă. Chiar și așa productivitatea generală în zonă era scăzută²⁰.

Totuși, din 1890 și până în 1913 creșterea economică a fost una mare în zona sud-estică a Europei. Astfel față de 1890, la finalul lui 1913, încasările bugetare ale României s-au mărit cu 158,36%, ale Serbiei cu 91,95%, ale Bulgariei cu 37,3% și ale Greciei cu 30,21%. În privința datoriei externe, față de 1890, la finalul lui 1913, cea a României a crescut cu 92,74%, a Serbiei cu 192,44%, a Bulgariei cu 690,49% și a Greciei cu 77,19%. În ceea ce privește cifra de afaceri

¹⁹ J. M. Roberts, *Europe 1880-1945*, Longman Group Limited, London, 1972, p. 343

²⁰ Nicolas Spulber, *Changes in the economic structures of the Balkans*, în Charles & Barbara Jelavich (coord.), *The Balkans in Transition. Essays on the development of Balkan life and politics since the Eighteenth century*, Archon Books, Hamden, Connecticut, S.U.A., 1974, pp. 347-348

a comerțului exterior (importuri și exporturi), cea a României a crescut cu 91,69%, a Serbiei cu 126,25%, cea a Bulgariei cu 103,14%, și a Greciei cu 36,16%. Aceste evoluții au avut loc pe fundalul acaparării piețelor vestice de către exporturile agricole americane, reorientarea țărilor de mai sus către piețele central-europene și instaurarea unor măsuri protecționiste și de încurajare a industriei proprii²¹.

De altfel, până la Primul Război Mondial, dezvoltarea industriei a luat cel mai mult avânt în țara noastră comparativ cu celelalte țări menționate. Astfel, în 1915 stocul de capital al industriei românești era de 130.000.000 dolari, din care 100.000.000 era de proveniență străină²². De asemenea, penetrarea relațiilor de tip capitalist era mai accentuată (în ordine descrescătoare) în părți al Imperiului Austro-Ungar, în Vechiul Regat al României, și mai puțin în Serbia, Bulgaria, și Grecia de Sud²³.

Consecințele economice ale Primului Război Mondial au constat în pierderi de vieți omenești de câteva zeci de milioane, costuri directe de 230 de miliarde de dolari și costuri indirecte de 150 de miliarde de dolari. Până la Primul Război Mondial, schimburile internaționale au funcționat liber, devenind tot mai integrate și sensibile atât la evoluții pozitive cât și negative. În timpul războiului s-a început controlul (chiar și în țările nebeligerante) asupra prețurilor, producției și diviziunii muncii, acțiune deși încheiată la finalul războiului a lăsat legăturile comerciale antebelice într-o stare greu de restabilit²⁴.

Schimbări în gândirea economică precum creșterea intervenționismului și rolului utilității publice în economie, protejarea industriei, principiul individualismului în folosul statului, au apărut ca necesitate în urma efectelor devastatoare ale Primului Război Mondial. Deși această „necesitate” s-a dezvoltat inițial pe un fundament temporar, ea a căpătat treptat un caracter permanent²⁵. De altfel, nevoile și cheltuielile din timpul războiului au întărit

²¹ *Ibidem*, pp. 348-349

²² *Ibidem*, p. 350

²³ *Ibidem*, p. 353

²⁴ Rondo Cameron, *A Concise Economic History of the World from Paleolithic Times to the Present*, Oxford University Press, New York, 1993, pp. 339-340

²⁵ I. Saizu, Al. Tacu, *Europa economică interbelică*, Institutul European, Iași, 1997, p. 61, 64

protecționismul și intervenționismul statal în vederea dezvoltării industriilor și agriculturilor naționale deoarece piața - ca mecanism reglator al liber-schimbismului - nu ar fi generat niciodată nevoile aduse în prim-plan de război²⁶.

Etalonul aur a reprezentat până la debutul Primului Război Mondial, un „regulator monetar” al creșterii economiei, fiind reduse posibilitățile intervenționismului statal. În condițiile războiului și la finalul acestuia, rolul regulator și de stabilizare monetară al etalonului aur devine perimat sau chiar ignorat în condițiile emisiunii de valută și contractării de împrumuturi pentru susținerea efortului și datoriilor de război, astfel generându-se inflație²⁷.

După încheierea primei conflagrații mondiale, asistăm la scăderea veniturilor din investiții străine (și chiar investițiile propriuzise) ale Franței (cu 50%) și Marii Britanii (15%), și transformarea Statelor Unite ale Americii (S.U.A.) dintr-un debitor într-un creditor net ca urmare a exporturilor și împrumuturilor uriașe făcute Aliatilor²⁸. În privința producției manufacturiere, se constată o creștere și expansiunea a comerțului țărilor transoceanice în piețe care aparțineau Europei, inclusiv pe bătrânul continent. Producția agricolă a țărilor transoceanice fiind puternic stimulată în timpul războiului pentru a compensa lipsurile europene, a cunoscut o scurtă criză de supraproducție și o cădere a prețurilor la finalul conflagrației²⁹. Europa își pierde astfel statutul economic fruntaș și locul central ocupat în influențarea economiei mondiale³⁰. Rolul Marii Britanii de creditor și investitor mondial, client fără restricții pentru bunuri produse de piețe mai puțin dezvoltate și promotoare a liber-schimbismului - unul chiar de reglare a mecanismelor pieței mondiale - nu a mai fost preluat de S.U.A. ca urmare a declinului britanic. Americanii au preferat o politică izolaționistă și nu de cooperare sau liber-schimbistă³¹.

²⁶ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 344

²⁷ Corneliu Olaru, *Echilibre monetare europene, (1918-1939)*, Editura ISIS, București, 1995, p. 6

²⁸ Rondo Cameron, *op. cit.*, p. 342

²⁹ *Ibidem*, p. 341

³⁰ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 26-28

³¹ Rondo Cameron, *op. cit.*, p. 351

Tratatele de pace de la Paris au urmărit rezolvarea chestiunilor politice, ignorând adresarea problemelor macro-economice, o parte restante de dinaintea războiului, altele manifestându-se ca o consecință a schimbării *status-quo*-ului economic în urma conflictului armat³². Potrivit lui Rondo Cameron, aceste tratate, în loc să adreseze și să rezolve probleme economice survenite, le-au exacerbă neintenționat (cu excepția Germaniei) generând două mari categorii de dificultăți: naționalism economic și probleme monetare și financiare³³.

În Europa centrală și de Est, sfârșitul Primului Război Mondial a însemnat producție agricolă scăzută ce a dus la foamete³⁴. Mai mult, guvernele balcanice acumulasera datorii mari înainte de război, care s-au mărit considerabil la finalul lui. De asemenea, partenerii comerciali antebelici ai Serbiei și României, și anume Germania, Austria și Ungaria nu mai prezentau deuse viabile pentru exporturile lor³⁵. În plus, Rusia a dispărut din sfera schimburilor internaționale, iar Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (U.R.S.S.) apărută în loc prezenta un comportament comercial mult diferit în sensul că doar statul reprezenta singurul cumpărător și vânzător în relațiile economice internaționale³⁶.

La finalul războiului, aproximativ 80% din populația României, Iugoslaviei și Bulgariei se ocupa cu agricultura, procentul fiind mai ridicat în Albania, și doar de 50% în Grecia - datorită ocupațiilor tradiționale orientate spre schimb și comerț naval³⁷. Pentru noile state (sărace și predominant agrare), neîncrezătoare unele în celelalte era firesc ca acestea să impună prohibiții și controale la export și import³⁸, adică politici comerciale protecționiste care au inhibat comerțul în zonă, prioritară fiind atingerea obiectivelor economice individuale ale țărilor³⁹. Acestea au căutat, odată cu afirmarea identității naționale, promovarea unui naționalism

³² I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 26-28

³³ Rondo Cameron, *op. cit.*, p. 343

³⁴ *Ibidem*, pp. 339-340

³⁵ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor, Secolul al XX-lea, vol. II*, Institutul European, Iași, 2000, pp. 129-130

³⁶ Rondo Cameron, *op. cit.*, p. 343

³⁷ Nicolas Spulber, *op. cit.*, pp. 354-355

³⁸ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 344

³⁹ Barbara Jelavich, *op. cit.*, pp. 129-130

economic aproape autarhic care să le dezvolte⁴⁰ și să le valorifice potențialul propriu⁴¹ prin stimularea creșterii industriilor naționale și a capitalului autohton⁴² și nu o colaborare regională – care în contextul de atunci era oarecum anacronică⁴³. În același timp aceste state au neglijat încurajarea energică a dezvoltării relațiilor de tip capitalist în agriculturile lor⁴⁴. De altfel, în unele state, împrumuturile externe s-au dublat sau triplat comparativ cu nivelul antebelic⁴⁵.

În România, Iugoslavia și Bulgaria suprafețele cerealiere cresc cu 10-20% și cu aproximativ 70% în Grecia unde doar un sfert din suprafața țării este cultivabilă. Față de nivelul antebelic, producția agricolă a sporit în unele țări balcanice, dar nu a ajuns decât la 90% în România, în general în această zonă productivitatea fiind scăzută⁴⁶. În timp ce în România avea loc cea mai radicală reformă agrară europeană, Iugoslavia demara și ea o redistribuire a proprietății funciare, slaba sa industrie fiind în general compromisă de război, tot atunci intensificându-se penetrația capitalului străin. Bulgaria cunoștea și ea o fărâmițare a proprietăților agricole și randamente scăzute. Chiar dacă reforma agrară a fost de mici dimensiuni în Grecia, dezvoltarea sa era datorată capitalului străin, prezent în proporție de 50% în industrie și agricultură⁴⁷. Ungaria, prin efort propriu, dar și datorită unui ajutor extern substanțial a cunoscut o creștere în industrie și agricultură, pe când deși Cehoslovacia excela la exportul produselelor industriei textile și constructoare de mașini întâmpina greutăți la desfacerea producției agricole interne. În Polonia, cu tot succesul reformei monetare, după 1925 comerțul exterior a continuat să scadă, industria de abia atingând în zorii mării crize economice nivelul de dezvoltare antebelic⁴⁸. În timp ce țările din Centrul și Sud-Estul Europei au încercat să urmeze modelul economic

⁴⁰ Nicolas Spulber, *op. cit.*, p. 357

⁴¹ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, p. 28

⁴² Nicolas Spulber, *op. cit.*, p. 357

⁴³ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 26-28

⁴⁴ *Ibidem*, p. 28

⁴⁵ Nicolas Spulber, *op. cit.*, p. 357

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 354-355

⁴⁷ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 87-89

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 86-87

antebelic neoliberal al democrațiilor occidentale, cele din urmă au ales o dezvoltare de tip american al propriilor economii⁴⁹.

În privința datoriilor aliaților către S.U.A., americanii nu au acceptat reducerea ci doar eșalonarea și reducerea dobânzilor acestora. În acest context, țările occidentale aliante puteau achita doar cât primeau și din reparațiile de la germani. Nemții trebuiau așadar să exporte mult mai mult decât importau pentru a putea plăti reparațiile, lucru aproape imposibil⁵⁰. Țările din Vestul Europei a introdus prohibiții, cote și taxe ridicate la import precum și subvenții la export, iar S.U.A., nefiind străine de tarifele vamale ridicate antebelice, le-au mărit după război. Protecționismul economic exagerat a avut însă efecte opuse celor dorite, și anume producție și venituri mai reduse⁵¹. Astfel, față de 1913, în 1925 producția industrială europeană a crescut cu 3,5% în Europa, 21,6% în S.U.A., 38% în restul lumii, scăzând în U.R.S.S. cu 29,9%⁵². În comparație cu avansul industrial, agricultura a crescut modest din cauza mecanizării insuficiente, creșterea impozitelor și a prețurilor în general mici⁵³.

Marea Britanie a cunoscut un progres economic mai anevoios, industria atingând abia 82% în 1921 și 103% în 1928 față de nivelul antebelic, iar exporturile britanice au însumat în 1929 doar 37% din cele ale anului 1913. Pe de altă parte Franța, după ce atins producția industrială a anului 1913 în 1924, a continuat expansiunea până la 143% față de nivelul antebelic în 1929. În privința Italiei este de remarcat că a fost singura țară care a atins ponderea nivelului antebelic în comerțului exterior, și anume 3%, ponderile Marii Britanii și Franței scăzând⁵⁴. Deși în prima parte a anilor 1920 Germania s-a confruntat cu o inflație galopantă și datorii astronomice, în a doua parte a primului deceniu interbelic înregistrează o creștere a producției industriale, chiar și peste cel antebelic, însă (datorită progreselor tehnologice și eficientizării) cu efectul sporirii șomerilor⁵⁵.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 41

⁵⁰ Rondo Cameron, *op. cit.*, p. 345

⁵¹ *Ibidem*, p. 344

⁵² I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, p. 74

⁵³ *Ibidem*, pp. 74-75

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 77-82

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 82-83

Spre 1927-1928, majoritatea țărilor se refăcuseră după pierderile din război, stabilizându-și monedele naționale, existând chiar un avânt economic⁵⁶. Primul deceniu interbelic european s-a caracterizat printr-o creștere mai mică decât cea premergătoare Primului Război Mondial, și mult mai mică comparată cu cea a S.U.A.. Chiar și această creștere nu a fost văzută ca una sustenabilă, ci doar ca un „boom euforic” pe fundalul unei false stabilități⁵⁷. De altfel, Europa a ajuns să importe aproximativ 46% din necesarul de produse agricole din S.U.A.⁵⁸.

Deoarece a primat expansiunea economică prin forțe proprii și nu colaborare, economia mondială, îndeosebi cea europeană s-a înscris pe cale de destrămăre. Astfel, piața, ca mijloc tradițional liberal de reglare și stimulare a activității și progresului economic a fost treptat neglijată⁵⁹.

1.1.1.2. Izbucnirea și derularea mării crize economice

Primele semne ale mării crize în Europa au apărut Germania spre 1928 când șomajul a intrat pe un trend ascendent îngrijorător, deși în anii anteriori fluctuase mereu și își revenise. De asemenea, tot în 1928 se constată un declin al investițiilor, îndeosebi cele străine, care asigurau un flux de capital stabil. De precizat că multe capitaluri străine au fost investite în întreprinderi care din păcate nu au dat randamentul scontat, au falimentat sau în lucrări de interes public, toate acestea adâncind dependența Germaniei de capitalul străin. Cu tot trendul ascendent de până atunci, economia Germaniei rămăsese vulnerabilă și inhibată de uriașele datorii care păreau tot mai greu de plătit sau chiar refinanțat. Cireașa de pe tort a venit odată cu retragerea beneficiilor fiscale acordate investitorilor străini. Chiar din 1927, încrederea în mediul de afaceri german a scăzut simțitor, conturându-se o acută criză financiară, scăzând și volumul investițiilor germane în propria economie⁶⁰.

⁵⁶ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 347

⁵⁷ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 72-73

⁵⁸ *Ibidem*, p. 92

⁵⁹ *Ibidem*, p. 59

⁶⁰ Patricia Clavin, *The Great Depression in Europe, 1929-1939*, Macmillan Press LTD, London, 2000, p. 92

În 1928, în S.U.A., devenea tot mai dificilă accesarea fondurilor pe termen scurt, fapt care a dus la rechemarea multor împrumuturi europene și suspendarea acordării altora. Totodată asistăm și la o scădere a cererii în general în America, coroborată cu o diminuare a prețurilor⁶¹.

Investițiile străine în Europa au scăzut de la 1,7 miliarde de dolari în 1927 și 1928 la 1 miliard de dolari în 1929, și la mai puțin de jumătate de miliard în 1930. La aceste retrageri de capital a contribuit și neîncrederea crescândă a investitorilor față de economia europeană care nu dădea semne de rezolvare a problemelor în agricultură și de slaba dezvoltare a industriei⁶².

În vara lui 1929 în S.U.A. prețurile la produsele agricole precum și consumul încep să scadă, la fel și producția industrială, cu 2,5%. De precizat că din 1925 până în 1929 are loc un boom fenomenal al bursei de la New York unde în această perioadă valorile acțiunilor cresc cu 250%, astfel devenind mai atractiv să investești la bursă decât în Europa – un alt motiv pentru retragerea capitalurilor de pe bătrânul continent⁶³. Astfel, cauza timpurie a izbucnirii mării crize în Europa rezidă în deplasarea capitalurilor pe termen scurt, evaluate la 60 de miliarde franci elvețieni, în timp ce rezervele băncilor centrale atingeau 11,7 miliarde de franci elvețieni⁶⁴.

În ajunul crahului bursier din New York, americanii sperau într-o revenire a împrumuturilor americane în Europa odată cu Planul Young care prevedea o nouă reducere a reparațiilor care trebuiau plătite de Germania. Deziluzia americană a venit în momentul în care foștii aliați, împreună cu nemții, au hotărât că acceptă o reducere a reparațiilor germane doar dacă și americanii acceptă diminuarea sumelor datorate de europeni lor⁶⁵.

Retragerea capitalurilor și încrederii investitorilor americani în Europa nu a determinat renunțarea europenilor la *etalonul aur* – care se credea ca avea rolul de menține stabilitatea monetară și economică și a limita inflația (având în vedere flagelul hiperinflaționist de după război) – dar care cu siguranță juca un rol în

⁶¹ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 348

⁶² Patricia Clavin, *op. cit.*, p. 94

⁶³ *Ibidem*, p. 95

⁶⁴ Corneliu Olaru, *Echilibre monetare europene...*, p. 20

⁶⁵ Patricia Clavin, *op. cit.*, p. 93

limitarea creditării, atât de necesare în acest context. Paradoxal, se credea că împrumuturile pentru cheltuieli ce încurajau angajarea și consumul ar fi pus presiune suplimentară pe bugete, astfel încât nu s-au redus nici dobânzile pentru creditele acordate întreprinzătorilor și fermierilor.⁶⁶

Patricia Clavin este de părere că procese comune, chiar simbiotice Europei cât și S.U.A. au dus la izbucnirea mării crize. Crahul bursier new-yorkez din 1929 a contribuit în mod direct destul de puțin la răspândirea crizei economice, pierderile imediate în urma lui fiind reduse și relativ locale. Însă, reflectat puternic în presă și grupaje de știri cinematografice în S.U.A. și Europa, în mod indirect, simbolic, crahul bursier însemna de fapt o deziluzie generală, determina o scădere dramatică a încrederii în economia americană, stârnind o panică psihologică colectivă ce s-a generalizat rapid.⁶⁷

Prețurile la produsele agrare au scăzut și mai mult în America, determinând o reacție în lanț, ce a dus la scăderea consumului, scăderea producției industriale, efecte similare apărând și în Europa. Acestea au culminat cu o foarfecă a prețurilor ce a însemnat o scădere mai drastică a prețurilor produselor agricole comparativ cu scăderea prețurilor bunurilor industriale – astfel afectând mai mult țările agrare decât cele industriale. În acest fundal crește și mai mult protecționismul și tarifele la import forțând țările agrare să producă și să exporte mai mult pentru a compensa scăderea veniturilor – astfel apărând și monopoluri de stat ce controlau stocurile de cereale ce urmau a fi vândute. O creditare mai extinsă din partea țărilor industriale pentru țările agrare precum și o relaxare a tarifelor vamale ar fi diminuat efectele crizei, pentru a stimula astfel cererea și exporturile acestor țări (și așa debitoare) – paradoxal guvernele europene au acționat în opusul acestei direcții.⁶⁸

Dacă dificultățile monetare constituiau marea problemă a țărilor învinse după Primul Război Mondial, în anii mării crize, ele afectau în principal țările învingătoare.⁶⁹ Politica monetară

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 98-99

⁶⁷ *Ibidem*, p. 99

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 100-104

⁶⁹ Corneliu Olaru, *Echilibre monetare europene...*, p. 21

americană restrictivă a determinat comportamente similare pentru țările care încă se bazau pe etalonul aur, nedorind să combată deflația anilor anteriori cu inflație – de teama crizei inflaționiste de după Primul Război Mondial. În 1930-1931, băncile centrale europene au mărit constat dobânzile la credite pentru menținere paritatea la etalonul aur.⁷⁰

În privința industriei creditarea devenea tot mai scumpă, astfel forțând întreprinzătorii să scadă prețurile pentru diminuarea stocurilor ce a însemnat garanții scăzute pentru bănci în privința împrumuturilor deja acordate care multe din ele începeau să fie, din această cauză, rechemate – aceste acțiuni determinând multe afaceri să falimenteze.⁷¹

În Europa, criza a devenit evidentă odată cu falimentul unei importante bănci austriece, Creditanstalt în 1931.⁷² Banca vieneză respectivă, care controla 75% din industria austriacă generează un val masiv de retragere de capitaluri din Germania până în Marea Britanie. Începând cu primăvara până în toamna lui 1931, țările care au acordat împrumuturi retrag 4 miliarde de dolari din conturile țărilor debitoare. Rând pe rând o bună parte a țărilor europene renunță la etalonul aur și introduc restricții de retragere de capital.⁷³ Odată cu renunțarea la etalonul aur are loc o depreciere a monedelor naționale, în special în Marea Britanie, proces care din fericire a ameliorat tranziția către ieșirea din criza economică – tranziție marcată și de renunțarea de către S.U.A. în 1933 a parității dolarului cu etalonul aur, și deci deprecierea acestuia.⁷⁴ Marea criză a determinat abandonarea tradiționalului liber-schimbism britanic prin introducerea tarifelor vamale protecționiste.⁷⁵

Țările debitoare europene, în încercarea de a ieși din criză au recurs la reducerea drastică a importurilor ce a generat o degringoladă în comerțul mondial.⁷⁶ Prețurile în agricultură au scăzut

⁷⁰ Patricia Clavin, *op. cit.*, pp. 107-108

⁷¹ *Ibidem*, p. 120

⁷² J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 349

⁷³ Corneliu Olaru, *Echilibre monetare europene...*, p. 20

⁷⁴ Patricia Clavin, *op. cit.*, pp. 130-144

⁷⁵ Dan Diner, *Cataclysms, A history of the twentieth century from Europe's Edge*, The University of Wisconsin Press, London, 2008, pp. 120-123

⁷⁶ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 348

mai mult decât cele din industrie, astfel descurajând mecanizarea agricolă. Criza a dus la retragerea creditelor pe termen scurt și repatrierea masivă a capitalurilor. Falimentul băncilor europene a cauzat și falimente ale întreprinzătorilor, dependenți de creditele bancare, fenomen ce a dus la șomaj masiv. Șomajul din Europa occidentală s-a triplat în 1932 față de nivelul anterior crizei, fiind de 30% în Germania și 22% în Marea Britanie⁷⁷. În 1932 prețurile în agricultură au scăzut în Ungaria la o treime, iar industria s-a contractat la 50-60% față de 1929. Producția industrială a scăzut în Germania la 45% din nivelul antebelic, în Mare Britanie a atins nivelul începutului de secol, iar în Iugoslavia asistăm o emigrare țărănească masivă⁷⁸. Deși afectată de criza economică globală care a generat mai mult o stagnare decât evoluții drastice, economia franceză a reușit să-i facă față mai ușor, șomajul fiind mai redus decât în Marea Britanie sau Germania⁷⁹.

Fiind în general economii agrare, țările balcanice au avut mult de suferit de pe urma scăderii prețurilor produselor agricole, veniturile din agricultură ajungând chiar și la 51,8% în Bulgaria. Astfel, țărani nu mai puteau face față plății taxelor sau datoriilor. În consecință, guvernele balcanice au înființat agenții care cumpărau cerealele țărănilor la prețuri mai mari decât pe piața externă⁸⁰.

Criza economică a redus considerabil comerțul exterior al țărilor din Sud-estul Europei (până la punctul în care România Mare făcea schimburi mai mici decât Vechiul Regat - ale căror schimburi totalizau 157 milioane de dolari în 1913) astfel încât acestea au ajuns să stopeze temporar plata datoriilor externe, ajungând în imposibilitatea de a garanta noi împrumuturi⁸¹.

După Nicolas Spulber, Sud-Estul Europei a fost cea mai afectată zonă europeană de marea criză economică mondială datorită mai multor factori pre-existenți printre care: marea înapoiere economică, presiunea demografică crescândă, politici economice eronate, bariere naționaliste insurmontabile în vederea cooperării fructuoase între state⁸².

⁷⁷ I. Saizu, Al. Tacu, *op. cit.*, pp. 104-105

⁷⁸ *Ibidem*, p. 102

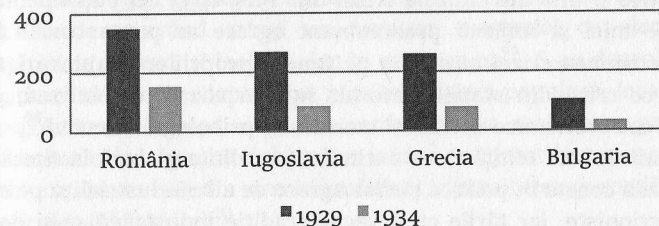
⁷⁹ Dan Diner, *op. cit.*, p. 124

⁸⁰ Barbara Jelavich, *op. cit.*, pp. 170-171

⁸¹ Nicolas Spulber, *op. cit.*, p. 359

⁸² *Ibidem*, p. 359

Grafic nr. 1: Totalul schimburilor externe a câtorva țări din Sud-Estul Europei (milioane dolari) în perioada crizei

Sursa: Grafic realizat în urma cifrelor regăsite în: Nicolas Spulber, *Changes in the economic structures of the Balkans*, în Charles & Barbara Jelavich (coord.), *The Balkans in Transition. Essays on the development of Balkan life and politics since the Eighteenth century*, Archon Books, Hamden, Connecticut, S.U.A., 1974, p. 359

În timpul crizei fiecare țară s-a afundat tot mai mult în protecționism, autarhie, intervenționism economic, piața liberă a schimburilor internaționale limitându-se doar la înțelegeri bilaterale. O cauză a colapsului din 1929-1933 ar fi comerțul scăzut sau la prețuri prea mici al produselor primare. Astfel, țările industrializate nu au mai putut să-și vândă produsele de consum, fiindcă au cumpărat prea puține materii prime și produse agricole la prețuri prea mici de la țările agrare⁸³.

De asemenea, pentru unii, este de vină declinul masei monetare din marile economii industriale, prea legate de S.U.A.. Alții sunt de părere că este de vină scăderea consumului și a investițiilor, criză agrară de dinaintea izbucnirii crizei, dependența țărilor din lumea a treia de piețe instabile, o nealocare corespunzătoare a rezervei mondiale de aur⁸⁴.

Alte cauze pentru izbucnirii crizei constau în: supraproducția agricolă în condițiile unei cereri în restrângere, agrarizarea statelor industriale și industrializarea statelor agricole, datoriile de

⁸³ J. M. Roberts, *op. cit.*, p. 350

⁸⁴ Paul Bairoch, *Economics and World History*, The University of Chicago Press, Cambridge, 1993, p. 9